

Ramon Mercader: missió acomplerta

Anatomia d'un magnicidi (i 2)

Amb aquesta segona entrega tanquem el reportatge especial sobre l'aniversari de la mort de Trotski, amb un testimoni de Teresa Pàmies, una entrevista amb el general Volkogonov i un article entorn del programa de TVE sobre Mercader.

Vaig conèixer Ramon Mercader un dia de 1936 que, des de Balaguer, el meu poble, anava a veure la seva mare, ferida de metralla en les primeres batalles d'Aragó. Estava hospitalitzada en una clínica de Lleida i havia estat sotmesa a una llarga i penosa operació. Unes joves de la JSU lleidatana li dúiem flors. Era una coneguda militant procedent del precari PCC que, el 23 de juliol d'aquell mateix any, s'havia fos amb la Unió Socialista de Catalunya, el Partit Català Proletari i la secció catalana del PSOE per formar el PSUC. Em va presentar el seu fill Ramon, ferit també, si bé de menor gravetat. Era un xicot de vint-i-dos anys, alt, cepat, una mica exultat en la manera d'expressar-se i summament cordial. La seva mare, Caridad del Río, era més impressionant, no solament pel físic —alta, esplèndida dentadura, melena curta prematurament blanca, espessa i esvalotada, sinó per la seva vitalitat i capacitat d'entusiasme. Quan la vaig tornar a veure, ja restablerta, vestia una jaqueta de cuir sobre faldilla ampla, duia botes de soldat i, malgrat l'abillament guerriller, es veia distingida. Era una persona instruïda i, segons em digueren, pintora de talent.

Caridad, nascuda a Cuba, la van casar molt jove amb un ric català anomenat Pau Mercader, molt més gran que ella. El va deixar el 1930 i va fugir a França amb els seus fills grans, dels quals cap se li assemblava tant com Ramon, que era el segon, si no vaig errada. El seu fill Pablo, que vaig conèixer ben aviat a Barcelona, era més espectacular, si bé, com la seva mare, sentia intensament la causa anti-feixista. Va morir la primavera de 1937 al front de Madrid quan llançava una granada contra un tanc enemic. Quan va arribar la notícia de la seva mort, Caridad era a Mèxic en missió oficial davant el president Cárdenas, a fi d'aconseguir fusells per a la República espanyola. En les hermetiques es poden trobar fotos de la

impressionant manifestació en la capital mexicana encapçalada pel prestigiós president i una dona de pell blanca, alta, vestida amb jaqueta de cuir: Caridad del Río, aquí l'anomenàvem la Mercader perquè era un cognom més català i menys altisonant.

Vuit anys després d'aquella manifestació i amb passaport cubà, Caridad del Río es presentava a Mèxic perquè l'ex-president Cárdenas, encara amb influència, l'ajudés a alliberar el seu fill, condemnat a vint anys de presó per haver matat Trotski, refugiat polític acollit al dret d'asil de la constitució mexicana, el mateix dret que es va concedir a desenes de milers de republicans espanyols. Lázaro Cárdenas no va rebre Caridad del Río. Els organitzadors del crim no van tenir en compte que violaven la sobirania mexicana en assaltar l'habitatge on vivia Lev Trotski, de la seguretat del qual responia el govern del president Cárdenas.

¿Què havia ocorregut entre la memorable manifestació i la desesperada gestió de la mare de Ramon Mercader? La guerra d'Espanya i el tràgic desenllaç. Les depuracions stalinianes dels anys trenta que equiparaven trotskisme i feixisme. L'esclat de la segona guerra mundial i l'atac del III Reich hitlerà a la Unió Soviètica. En aquest marc històric s'ha de situar la *missió* que no s'acabava amb l'execució de Trotski. La de Ramon Mercader va ser una feina que només podia concloure amb la seua mort en el *ghetto* que va haver d'imporsar-se, trenta-vuit anys després d'assassinar amb premeditació, traïdoria i avantatge un dels organitzadors de l'Exèrcit Roig.

S'ha vessat molta tinta sobre aquest assumpte i s'ha rodat també una pel·lícula basada en els aspectes fuletonescs, entre nosaltres, però, comunistes, s'ha eludit el tema per raons que, potser, ja no tenen sentit. Ramon Mercader va ser un jove comunista dels anys trenta, stalinista per tant, com ho vam ser tots els seus camarades. Incondicional de qualsevol decisió

pública o secreta presa a Moscou. Diuem-ne fanatisme, ceguesa o cretinisme, però era així. I ho era en el que tenia de nefast i en el que va tenir de mobilitzador d'energia per a combatre el feixisme quan l'URSS duia el pes fonamental del combat i la lluita era a mort.

Ramon Mercader participava en l'organització de l'Olimpíada Popular d'Estiu de 1936, olimpíada que s'havia de celebrar a Barcelona com a rèplica de la que Hitler preparava a Berlín. Esclatà la insurrecció contra la República i els organitzadors de l'Olimpíada Popular, i també els atletes estrangers que es trobaven a la Ciutat Comtal, partiren cap a Aragó per aixafar els facciosos. Ramon Mercader, la seva mare i el seu germà Pablo, entre els primers. Ferits en combat i novament a la lluita. Des de la caserna Vorotxilov, instal·lada en un convent de Sarrià requisat per la JSUC, Ramon Mercader contribueix a organitzar el batalló de voluntaris "Jaume Graells", al capdavant del qual i assimilat a l'Exèrcit Popular surt de Catalunya cap a Guadalajara vestit amb un flamant uniforme de comandant que accentuava el seu posat.

A final de 1937 un grup de joves catalanes visitàvem el ja famós batalló i acompanyades del tranquil comissari Penarroya ens trobàrem un Mercader eufòric i elegantíssim amb patalons de muntar i polaines relluents de cuir. Recordo que celebràvem una reunió de JSUC en una dependència del Club del Soldat, instal·lat en un casalot de l'Alcarria, i Ramon Mercader passà la sessió passejant amunt i avall a grans camades tal com solien fer els comissaris de les pel·lícules soviètiques. Tots imitàvem els protagonistes de les pel·lícules russes, però no vivíem cap pel·lícula.

Vaig tornar a veure'l a Barcelona, en un hospital també, però no ferit, sinó malalt de disenteria. Recorde que, en entrar a la seva cambra, una jove infermera el renyava per alguna cosa amb fingida severitat i ell aconseguia apaivagar-la amb afa-

Ramon Mercader, després de l'atemptat, 21-VIII-1940. (Foto Hermanos Mayo/AMG).

lacs que, segurament, també utilitzaria més tard per enganyar Sílvia Ageloff. No cal dubtar gens que Ramon Mercader era el que els francesos anomenen un *charmeur*. Els qui li assignaren la sinistra missió ho devien tenir en compte.

La guerra d'Espanya anava malament per a la República. L'URSS era l'únic país que ens venia tancs i avions, ens enviava aliments i assessors militars, entrenava els nostres pilots i assumia la nostra defensa en els fòrums mundials. Aquesta circumstància ens feia més incondicionals de l'URSS, fins al punt que els processos que tenien lloc a Moscou o a Leningrad contra els bolxevics i honestos ciutadans soviètics ens semblaven una victòria del socialisme contra el feixisme, el capitalisme i els seus agents *encapçalats* per Lev Trotski. Avui, tot això sembla increïble, però els qui ho visquérem i ho assumírem en nom del marxisme-leninisme-stalinisme sabem que era així.

Implícitament, Lev Trotski va ser condemnat a mort en rebel·lia en aquells processos. Els qui decidiren afusellar Kama-nev, Zinoviev, Antonov, Ovseenko i tants

altres veterans bolxevics confiaren a Ramon Mercader la missió d'executar el principal implicat, refugiat a Mèxic. Per a aquestes *missions* se solia consultar el partit, però dubto que si haguessin estat consultats s'hi haurien oposat. En aquella època molts ho hauríem considerat una prova d'excepcional confiança, per no parlar d'un honor. És terrible haver d'admetre-ho, però així era. Va haver de celebrar-se el XX Congrés del PCUS per a adonar-nos que no militàvem en un partit comunista, sinó en una Església, amb els seus Borge, els seus beats i els seus inquisidors. Tamateix, no ho havíem de deixar per això, perquè el combat pel socialisme continuava i era cada vegada més necessari.

¿Per què triaren Ramon Mercader? De-gueren tenir en compte condicions personals al marge de la seva provada militància i empena. La seva mare, sens dubte, l'hi animà. I en aquestes coses els militants d'origen burgès es comporten amb zel, com si volguessin esborrar "l'estigma de la seva classe".

Li assignaren una nova identitat que l'o-

bligà a dur una doble vida. S'introduí en cercles trotskistes fins aconseguir l'amor d'una dona de bona fe que, mentre es pensava que havia fet un nou adepte al trotskisme, servia de cavall de Troia perquè l'agent stalinista entrés en la fortalesa de Coyoacán, on l'home condemnat a mort en rebel·lia escriu i pensa, activitat que el fiscal Wishinshy qualificà d'"alta traïció a l'URSS i al proletariat mundial".

Els cops de piolet no produïren la mort immediata de la víctima. Als seus crits acudiren els guardians. L'agressor va ser colpejat fins a quedar com mostren les fotos mexicanes de l'època. Van voler que declarés qui era i per a qui *treballava*. Mercader sempre es va atènyer a la seva versió: era belga, era simpatitzant trotskista, havia discutit amb el mestre sobre un article que li havia donat a llegir, s'acolorà, etcètera, etc. La policia mexicana —Cárdenas estava acabant el seu mandat— tractà d'obtenir el que els guardians de Trotski no pogueren arrancar-li. Mercader es mantenia en la seva falsa versió. Havia de protegir l'URSS, s'havia de comportar com un bolxevic.

Cronologia de Mercader

1913.- El 7 de febrer naixia a Barcelona Jaume Ramon Mercader del Río.
 1928.- Marxa a França.
 1933.- Retorna a Barcelona.
 1935.- Ramon Mercader és detingut a Barcelona i posteriorment ingressat a la presó de Sant Miquel dels Reis de València.
 1936.- Voluntari en defensa del govern republicà espanyol.
 1937.- Marxa a París amb la seva família. Entra en contacte amb els serveis de seguretat soviètics de la GPU.
 1938.- Viu a París, on coneix Sylvia Ageloff, militant trotskista i col.laboradora de Trotski.
 1939.- Marxa a Nova York.
 1940.- Viatja a Ciutat de Mè-

xic. A través de Sylvia Ageloff coneix els Trotski.
 El 20 d'agost atempta contra la vida de Trotski.
 1941.- El 4 de març ingressaria en la Penitenciaría de Lecumberri de la Ciutat de Mèxic.
 1943.- El 17 d'abril Jacques Mornard es condemnat a 19 anys i sis mesos de presó.
 1944.- La justícia mexicana confirma la condemna.
 1945.- Caritat del Río i intenta alliberar, sense èxit, el seu fill.
 1950.- El criminòleg Alfons Quiroz Cuarón esbrina a Espanya la identitat de Jacques Mornard.
 1960.- Aconsegueix la llibertat. Marxa a Moscou.
 1978.- Mor a l'Havana, Cuba.

Cronologia de Trotski

1879.- El 8 de novembre naix Lev Davidovítx Bronstein.
 1898.- Trotski i alguns amics són empresonats.
 1903.- Trotski s'ajunta als menxevics contra els bolxevics que lidera Lenin.
 1905.- Trotski esdevé ideòleg, escriptor i orador del *soviet*.
 1917.- El VI Congrés del PC nomena Trotski membre del comitè central.
 1919.- Trotski redacta el "Manifest fundacional de la Internacional Comunista".
 1921.- Discussions entre Zinoviev i Stalin contra Lenin i Trotski entorn de temes sindicals.
 1922.- Stalin és nomenat secretari general del comitè

central del PCUS.
 1923.- Lenin afegeix al seu testament la recomanació de desplaçament de Stalin del seu espai de poder.
 1924.- Mort de Lenin.
 1927.- Trotski i Zinoviev són expulsats del PCUS.
 1929.- Expulsió de l'URSS. A l'illa de Prinkipo (Turquia). Inici de l'exili de Trotski i la seva família: França (1933-35), Noruega (1935-37), Mèxic (1937-40).
 1937.- Exiliat a Mèxic. Processos de Moscou. Comissió Dewey.
 1939.- Trotski trenca amb Diego Rivera.
 1940.- El 20 d'agost R. Mercader atempta contra Trotski.

Hi hagué procés: tres anys d'interrogatoris, acaraments, trasllats, reconstitucions. El van condemnar a vint anys de presó. Els va complir. L'any 1952 fou identificat. És estrany que haguessin tardat tant. Molts el reconegüem en les fotos de Monard, però ni tan sols entre nosaltres ho comentàvem per no facilitar-ne la identificació, perquè intuïem que podria perjudicar el partit i, sobretot, la Unió Soviètica. De qualsevol manera ens permetíem dir que es tractava d'un "renegat", etc. Així *complíem* la missió que, en ser-li encomanada a Ramon Mercader, ens comprometia a tots els camarades de generació.

Després, quan vam saber que Stalin no encarnava la URSS, sinó el crim, seguíem callats respecte a Ramon Mercader perquè ell mateix s'imposava silenci.

Va complir la condemna, en el curs de la qual concedí entrevistes a desenes de periodistes i escriptors, falsos o autèntics. Sempre els engegà la història Monard-Jackson-trotskista decebut. A base de la falsa versió s'escrigueren llibres rocambolescos i mediocres, en els quals es deformà la personalitat de Mercader i, molt especialment, la de la seva mare. En la presó de Lecumberri es va fer tècnic electricista i va crear el seu propi taller i un equip de *goril.les* per evitar venjances públicament anunciades des de premsa trotskista. Va rebre, sens dubte, ajuda material de serveis especials soviètics, perquè allò de "mare milionària" eren romanços. Si els soviètics li havien enco-

manat una tasca no podien abandonar-lo en les conseqüències. El van condecorar i tot, però ¿de què serveix una condecoració si no pots dir per què te la van concedir?

El pare de Ramon Mercader va morir fa pocs anys a Barcelona. La seva mare, Caritat del Río, moria a París fa tres anys. A França queden els seus germans Jaume i Montserrat. El seu germà Luis acaba d'arribar a Barcelona procedent de Moscou on féu una brillant carrera científica. Ha declarat que Ramon volia "tornar a Barcelona, encara que fos per escombrar-ne els carrers". Ni això hauria pogut fer si hagués tornat. No havia acabat la seva missió.

La tardor de 1966 vaig anar a Praga a enterrar el meu pare. En el vestíbul de l'aeroport, esperant la sortida d'algun avió, vaig veure una anciana flaca i una mica extravagant per la indumentària. Em va semblar que s'havia encongí, però a pesar dels canvis d'edat la vaig reconèixer. No em vaig acostar a saludar-la i vaig fer mal fet, ho admet. De qualsevol manera, si l'hagués saludat no m'hauria dit que anava a Moscou a veure el seu fill Ramon, s'hauria inventat qualsevol altra història. Tanmateix, tots sabem que Ramon Mercader era a Moscou, ¿on sinó?

Acaba de morir i fóra ben fàcil dir que fou una víctima més de Stalin, però tots fórem Stalin. A tots ens va fer mal el stalinisme creat per tots i entre tots, només el fet que molts dels camarades de Ramon hem pogut regenerar les nostres files

destalinitzant. A Mercader li va tocar la part més sinistra, la més pesant, i el fet d'assumir voluntàriament la càrrega no n'alleugereix el pes. Crec que la va portar com millor va poder i no va col.locar mai els soviètics en posició enutjosa o compromesa. Era part de la seva missió.

Qualsevol editor li hauria donat milions per un llibre que dugués per títol: "Per què i com vaig matar Trotski". Qualsevol potència imperialista el podria haver ajudat a "trià la llibertat", però Ramon Mercader era un home intel.ligent, lleialtats a banda. Sabia que en acceptar la *missió* d'executar Lev Trotski havia d'anar fins a la fi. I això implicava el seu silenci i la renúncia a les satisfaccions de la militància oberta.

No es tracta de fer l'apologia de l'assassí invocant el militant, però el cas és que no es pot tractar Ramon Mercader com si fos un Dillinger. Té implicacions polítiques. Hem d'intentar explicar-nos com fou possible la utilització de militants per un crim fredament preparat als laboratoris de Beria contra un discrepant polític. Hem de traure ensenyances perquè en té, especialment per a la meua generació. La del meu pare fou més crítica, més àtica, menys manipulable, menys fanàtica, si bé la seva preparació teòrica s'ha mostrat precària. El fanatisme, del signe que sigui, és sempre reaccionari i en el cas de Ramon Mercader pot dur al crim; pitjor encara, al fraticidi.

Teresa Pàmies
 Triunfo, Madrid, 28-10-1978 (pp 20-23)